

Література

1. Букач М. М. Системний підхід як засіб організації адаптаційно-реабілітаційної роботи студентів з обмеженими можливостями в умовах університетської освіти // Наукові праці. — Вип.99. — Т. 112. Педагогіка. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — 176 с
2. Конвенція Асамблеї ООН про права інвалідів, 2006 р. // <http://grombezpeka.org.ua/laws/international-human-rights>
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження програми професійної підготовки інвалідів по слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» від 17.11.2003 р.
4. Хозраткулова И. А. Пути улучшения качества жизни личности с особыми потребностями // Психологічні проблеми соціалізації особистості з особливими потребами: зб. доп. наук. — практ. конф., 2008 р. / МДУ ім. В. Сухомлинського, державний комплекс соціальної реабілітації дітей - інвалідів. — Миколаїв: Вид-во «Дизайн і поліграфія», 2009. — 77 с
5. Матеріали національної Асамблеї інвалідів України — інклюзія.

УДК 37.032

Д. О. Пузіков,
аспірант**ЖИТТЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ:
ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ**

У статті, в контексті компетентнісного підходу до освіти, розглядається таке явище, як життєва компетентність. Аналізуються наукові визначення поняття «життєва компетентність». Автор розглядає структуру життєвої компетентності особистості, науково обгрунтовує її функції.

Ключові слова: компетентнісний підхід до освіти, життєва компетентність особистості, структура життєвої компетентності, функції життєвої компетентності.

Вступ. Демократизація, соціально-економічне реформування, інформатизація українського суспільства вимагають нових підходів до вирішення проблем освіти і виховання підростаючого покоління. Держава і суспільство надають особистості нові можливості для розвитку і самореалізації. Водночас посилюється відповідальність громадянина за реалізацію цих можливостей, за власне життя, за

свій внесок у забезпечення ефективності та гармонійності життєдіяльності суспільства, конструктивного характеру перетворень, які в ньому відбуваються.

Виховання і освіта особистості мають забезпечити здатність і готовність особистості зробити і гідно реалізувати свій життєвий і соціальний вибір, нести за нього відповідальність. Сучасна особистість має бути здатна і готова до конструктивного досягнення успішної життєдіяльності в мінливих суспільно-економічних умовах, самостійного і свідомого вирішення складних життєвих завдань, породжених інформаційними, економічними, соціальними, політичними, культурно-релігійними процесами третього тисячоліття.

Постає необхідність у життєвій компетентності особистості, її здатності успішно розв'язувати власні життєві проблеми, брати продуктивну участь у розв'язанні суспільних проблем. Розвиток життєвої компетентності особистості виступає умовою як її успішної, гармонійної життєдіяльності, так і конструктивного перетворення і гармонійного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Проблема компетентнісного підходу, виявлення і формування компетенцій учнів і студентів присвячено роботи зарубіжних вчених В. І. Байденка, В. О. Болотова, Ф. Вайнерта, Н. О. Грішанової, І. О. Зимньої, Дж. Кулахена, Дж. Равена, Г. К. Селевка, В. В. Серікова, Ю. Г. Татура, О. В. Хуторського, В. Д. Шадрікова та ін.

Останні роки відзначені якісним проривом у творенні основ вітчизняної концепції компетентнісно зорієнтованої загальної середньої та вищої освіти, дослідженні компетентностей особистості.

Ідеї компетентнісного підходу до загальної середньої та вищої освіти розробляють І. Д. Бех, Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. І. Локшина, В. І. Луговий, О. В. Овчарук, Л. І. Парашенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачева, Ю. М. Швалб та ін.

Наукові дослідження та ідеї І. Г. Єрмакова, Н. А. Пустовіт, Л. В. Сохань, М. Д. Степаненко, Т. М. Титаренко, В. Т. Циби, І. П. Яшук та ін. свідчать про цілеспрямовані пошуки вченими шляхів формування життєвої компетентності особистості, передовсім у процесі її навчання і виховання.

Водночас у науковій літературі ще не вироблена загально визнана дефініція поняття «життєва компетентність», недостатньо вивчені структура і функції життєвої компетентності особистості. Це ускладнює подальші дослідження з цієї проблеми, уповільнює

процес розроблення і впровадження психологічних і педагогічних методик розвитку життєвої компетентності особистості.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз наукових уявлень про явище «життєва компетентність». Здійснення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань, як аналіз наявних визначень поняття «життєва компетентність»; вивчення структури життєвої компетентності особистості; визначення її обґрунтування її функцій у процесі життєдіяльності особистості.

Основна частина. Як вже зазначалося, загально визнана дефініція поняття «життєва компетентність» ще не вироблена науковцями. Саме поняття остаточно увійшло в науковий обіг у кінці 90-х рр. минулого століття завдяки роботам Л. В. Сохань та І. Г. Єрмакова, І. П. Ящук, які одними з перших почали досліджувати означене явище. Л. В. Сохань та І. Г. Єрмаков розглядали життєву компетентність як «складне утворення, яке «вбирає в себе» знання, уміння та навички, життєвий досвід, життєві досягнення особистості» [6]. Це визначення заклало основи для дослідження структури, компонентів життєвої компетентності.

І. П. Ящук, досліджуючи соціально-педагогічні, соціально-виховні аспекти формування життєвої компетентності в юнацькому віці, визначила її як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідний їй для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя» [9]. Завдяки цьому визначенню відбулася деталізація наукових уявлень про функціональну спрямованість життєвої компетентності особистості.

Подальше продуктивне дослідження явища «життєва компетентність», вироблення чіткіших дефініцій означеного поняття здійснювали Л. В. Сохань, Л. М. Несен і І. Г. Єрмаков [4, с 9–11], В. Т. Циба [4, с 222], Т. І. Єрмаков [4, с 106], І. Г. Єрмаков і Д. О. Пузіков [3], Н. А. Пустовіт [5] та ін.

Л. В. Сохань, Л. М. Несен і І. Г. Єрмаков розробили нову, повнішу дефініцію поняття «життєва компетентність», визначили його як «знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту, які передбачають свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей» [4, с 9]; «необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення» [4, с 11].

Вагомий внесок у вивчення явища «життєва компетентність», його соціальних і соціально-психологічних аспектів, розроблення наукової дефініції цього поняття зробив В. Т. Циба. Учений указав на роль життєвої компетентності у визначенні і здійсненні особистістю власного життєвого шляху. В. Т. Циба зазначив, що «осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя і організація життєвого шляху визначають зміст життєвої компетентності особистості. В цьому змісті відображується оптимізація життєвого шляху, тобто обґрунтування раціональних способів досягнення мети» [4, с 222].

Суттєвим кроком уперед стало визначення життєвої компетентності як здатності розв'язувати життєві проблеми, яке використав Т. І. Єрмаков. Учений визначив життєву компетентність як «специфічну здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя» [4, с 106]. Ця дефініція наблизила концепцію життєвої компетентності до психологічних, соціально-психологічних і психофізіологічних досліджень самовизначення і самоздійснення особистості, що сприяло виникненню нових перспектив дослідження означеного явища.

Доволі цікавим, але й досить складним є визначення поняття «життєва компетентність особистості», яке дають І. Г. Єрмаков і Д. О. Пузіков. Вони визначають життєву компетентність як «системну властивість особистості: цілісну, ієрархічну динамічну систему здатностей (або окремих компетенцій), яка дозволяє їй свідомо і творчо визначати і здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, досягти успішної, оптимальної життєдіяльності в умовах середовища (технологічного, економічного, політичного, соціального, культурного), яке перманентно змінюється» [3]. Визначення життєвої компетентності як системної властивості особистості створило необхідність подальших психолого-педагогічних досліджень цього явища, які і здійснюються його авторами.

Цікавим є одне з останніх визначень життєвої компетентності, зроблене Н. А. Пустовіт. Вона визначає це поняття як «індикатор, який дозволяє визначити готовність учня-випускника до життя, його подальший особистісний розвиток і здатність до активної участі у житті суспільства»; «логічне поєднання ставлення і цінності, уміння та знання» [5].

Таким чином, життєва компетентність особистості — це складна здатність (або система здатностей) особистості, яка, через ефективне

розв'язання життєвих проблем, своєчасне визначення і вирішення складних життєвих завдань людини, забезпечує її продуктивне життєве самовизначення і самоздійснення, оптимальну організацію життєвого шляху.

Аналіз дефініцій поняття «життєва компетентність» дає змогу перейти до розкриття структури життєвої компетентності особистості. На нашу думку, її найдоцільніше розглянути в філософському (соціально-філософському), педагогічному і психологічному вимірах.

Найскладнішим підходом до розкриття структури життєвої компетентності особистості є філософський. На думку М. Д. Степаненко, який досліджує життєву компетентність особистості з точки зору соціальної філософії, цей феномен є «багатовимірним і у ньому доцільне виокремлення таких основних вимірів, як метаантропологічний (здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою людського способу буття), індивідуально-особистісний (здатність до самовизначення і самоздійснення, відшукання і реалізації свого покликання і призначення, до здійснення вчинку), ситуативний (здатність особистості адекватно реагувати на обставини життя і знаходити адекватні рішення у конкретних життєвих ситуаціях) і соціальний (здатність особистості до продуктивного вирішення життєвих завдань, що визначаються специфікою соціального способу буття людини як у цілому, так і в його історичній і соціокультурній конкретності)» [7, с 11–12].

Науково-педагогічне бачення життєвої компетентності репрезентує її структура, розроблена Л. В. Сохань. Учений розглядає життєву компетентність як систему, в якій виділяє п'ять підсистем, які, в свою чергу, мають власні компоненти і підкомпоненти:

знання: 1) науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе);
2) практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки);

уміння і навички: 1) практичне застосування знань; 2) норм поведінки;

життєтворчі здібності: 1) аналітичні; 2) прогностичні; 3) поведінкові;

життєвий досвід: 1) індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений); 2) досвід інших людей (творче використання, наслідування);

життєві досягнення: 1) особисте щастя; 2) соціальний статус;
3) самореалізація [4, с 169].

Психологічний підхід до розкриття структури життєвої компетентності ґрунтується на психологічній структурі здатності особистості, розробленої Ю. М. Швалбом. Учений розглядає психологічну модель здатність як систему, яка складається з двох підсистем: психологічної готовності (психологічному стані індивіда) і психологічної оснащеності (наявності в нього необхідних психологічних ресурсів). Кожна підсистема, на думку вченого, складається з трьох структурних компонентів. До психологічної готовності входять: мотивація; емоційне ставлення; вольове напруження. До психологічної оснащеності: психологічна функція організації та управління діяльністю; психічні процеси і функції; психічні якості індивіда як суб'єкта діяльності [8, с 108—110]. Зрозуміло, що в разі генералізації діяльності до життєдіяльності (життя як усвідомленого і відповідально керованого процесу, в якому відбувається оволодіння, застосування і зміна різних видів і способів діяльності), ця схема ідеально накладається на психологічне бачення життєвої компетентності.

Структура життєвої компетентності пов'язана з її функціями. Можна виділити низку функцій життєвої компетентності особистості, до яких належать такі:

захисна — розвинена життєва компетентність захищає від життєвих ризиків і невдач (попереджає негативні події, допомагає пережити їх в разі настання), дає змогу адаптуватися до соціального середовища, складної ситуації життя [9];

життєпізнання і самопізнання — змістом життєвої компетентності, на думку В. Т. Циби, є «осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя» [4, с 222]. До цього необхідно додати, що розвинена життєва компетентність дає особистості змогу «активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, особисту життєву перспективу, адекватно сприймати життєві події, застосовувати пізнане» [2, с 46], є запорукою адекватного розуміння особистістю своєї життєвої ситуації і життєвих проблем, оцінювання власних якостей і ресурсів;

життєвого передбачення — розвинена життєва компетентність дає особистості змогу ефективно «застосовувати пізнане у прогнозуванні» свого життя [2, с 46]; передбачати альтернативні цілі і засоби власної життєдіяльності, «діяти та приймати життєві рішення з відповідним часово-просторовим випередженням відносно очікуваних, майбутніх життєвих подій» [2, с 46]. «у цьому разі

очікувані життєві події, їх настання можуть залежати від самої особистості» [1, с 122];

життєвого самовизначення — розвинена життєва компетентність забезпечує оптимальні умови самовизначення, визначення особистістю власного життєвого шляху, «життєвих цілей, завдань, конкретних шляхів і засобів їх досягнення» [2, с 48];

самореалізації — життєва компетентність створює «необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення» [4, с 11], «активної участі у житті суспільства» [5, с 285];

організації і вдосконалення життєдіяльності — життєва компетентність сприяє «організації особистістю власного життя та його ресурсів відповідно до вимог життєвого проекту, об'єктивних вимог середовища до людини» [2, с 49], «самовдосконаленню, розвитку та корекції особистісних якостей» [2, с 50].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Становлення вітчизняного компетентнісного підходу до освіти зумовило значний інтерес учених до явища «життєва компетентність особистості». Аналіз наукових дефініцій цього поняття, вироблених впродовж останніх десятих років, дозволяє дати йому таке визначення: життєва компетентність особистості — це складна здатність (або система окремих здатностей) особистості, яка, через ефективне розв'язання життєвих проблем і вирішення складних життєвих завдань людини, забезпечує її продуктивне життєве самовизначення і самоздійснення, оптимальну організацію життєвого шляху.

Структура життєвої компетентності має вивчатися з урахуванням філософського (соціально-філософського), психологічного і педагогічного підходів. Спільним концептом означених підходів є розуміння життєвої компетентності як складної здатності особистості.

Серед функцій життєвої компетентності особистості можна назвати наступні: захисну; життєпізнання і самопізнання; життєвого передбачення; життєвого самовизначення; самореалізації; організації і вдосконалення життєдіяльності.

Перспективи нових досліджень життєвої компетентності особистості пов'язані з подальшим теоретичним аналізом і емпіричною валідизацією наукових уявлень про її структуру і функції, шляхи та засоби, особливості формування і функціонування на різних етапах онтогенезу особистості. Одним з найнеобхідніших, з огляду на вікову значущість процесів самовизначення і самоздій-

снення, є дослідження особливостей і шляхів формування життєвої компетентності старшокласників.

В статье, в контексте компетентностного подхода к образованию, рассматривается явление «жизненная компетентность». Анализируются научные определения понятия «жизненная компетентность». Автор рассматривает структуру жизненной компетентности личности, научно обосновывает ее функции.

Ключевые слова: компетентностный подход в образовании, жизненная компетентность личности, структура жизненной компетентности, функции жизненной компетентности.

In the article, in the context of competence's approach in education, the phenomenon «life's competence» is examined. Scientific determinations of concept «life's competence» are analyzed. Author examines the structure of life's competence of personality, scientifically grounds its functions.

Key words: competence's approach in education, life's competence of personality, structure of life's competence, functions of life's competence.

Література

1. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Життєвий проект особистості: від теорії до практики: практико-зорієнтований посібник / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков. — К. : Освіта України, 2007. — 212 с
2. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Життєтворчі компетенції особистості / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. — № 3 (5). — К. : Університет «Україна», 2007. - Є. 44-53.
3. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Проектне бачення компетентнісно спрямованої 12-річної школи. — Запоріжжя: Центріон, 2005. — С. 19.
4. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен — К.: Богдана, 2003. — 520 с.
5. Пустовіт П. А. Життєва компетентність // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. - Є. 285.
6. Сохань Л., Єрмаков І. Життєва компетентність у технології життєздійснення / Л. Сохань, І. Єрмаков // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. - К. : Контекст, 2000. - Є. 83.

7. *Сшепаненко М. Д.* Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри: автореф. дис. ... кандидата філософських наук 09.00.03 — соціальна філософія та філософія історії. — Х., 2006. — С. 11-13.

8. *ШвалбК). М.* Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті / Ю. М. Швалб // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. — К. : Педагогічна думка, 2009. — С. 105—113.

9. *Ящук І. П.* Формування життєвої компетентності старшокласників загальноосвітніх шкіл України: дис. ... кандидата педагогічних наук 13.00.07 — теорія і методика виховання. — К., 2001. — С. 3.

УДК 37.034-056.24

О. С. Хорошайло,
кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розглядаються психологічні та педагогічні особливості проведення виховної роботи зі студентами з обмеженими фізичними можливостями в умовах вищого навчального закладу з метою формування в них духовно-моральних цінностей.

Ключові слова: студенти з обмеженими фізичними можливостями, виховання, духовно-моральні цінності, соціально-педагогічна допомога, самореалізація, інтеграція.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями

Висока духовна культура, різнобічність інтересів, вміння налагоджувати зв'язки і відносини з оточуючим світом, здатність до саморозвитку, моральність розглядаються в наші дні як необхідні якості випускника ВНЗ. Особливої уваги у нашому суспільстві потребують громадяни з обмеженими фізичними можливостями. На сучасному етапі розвитку суспільства розроблення освітніх, виховних технологій для громадян з обмеженими фізичними можливостями з метою їх інтеграції у суспільство є одним із пріоритетних напрямів соціаль-